

Момчило Диклић
Институт за европске студије, Београд

КАКО ЈЕ МИРОСЛАВ КРЛЕЖА ДОПРИНЕО РАСПАДУ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Сажетак

У раду се анализирају „аргументи“ на којима почива улога Мирослава Крлеже и његов допринос распаду Југославије као и његов однос према српском народу. Опширно су представљене карактеристике Крлежиног односа према стварању прве јужнословенске заједнице, имајући у виду да је посебно жалио за распадом Аустро-Угарске 1918. године. Својим неучествовањем на антифашистичкој страни током Другог светског рата, није веровао ни у другу социјалистичку Југославију, која је, упркос сложених околности, била створена. Међутим, врло брзо је почео прорицати и њену пропаст. Био је у праву, али је тој пропасту својим ангажманом на разне начине максимално допринио.

Кључне речи: Хрвати, Срби, хрватски језик, партизанитина, Тито, хрватска државност, култура, левица, комунисти, партијске чистке, Информбиро

Рођен је 1893. године, познат је као хрватски и „југословенски“ књижевник, који је у другој половини 20. века заузимао једно од најдоминантнијих места по питању културе па и политике јужнословенских народа. Важио је за свестраног књижевника, како су истицали, са енциклопедијском наобразбом. Међутим, о њему је на елитном месту наведено и следеће; «истакнути друштвени радник и смиони борац за реализацију својих идеала.»¹⁾ Неминовно се намеће питање, шта су његови идеали? Познато је, да није био за рушење Аустро-Угарске, да је био против стварања Југославије и

1) Miroslav Krleža, *Ciklus o Glembajevima*, 100 najvećih djela svjetske književnosti, Zagreb, 1970, 635.

да није ништа добро мислио о Србима. Сходно наведеном, намеће се питање како је могао објективно „одређивати и тумачити“ историјску и сваку другу улогу српског народа и да ли је о томе могао износити реалан суд? Оно што му се не може оспоравати јесте да је увек имао јасан политички циљ, па је претходно наведена констатација у потпуности тачна. Мирослав Крлежа је похађао војну школу. Пошао је 1908. године у кадетску школу у Печују. Изјавио је, да га није отац на то натерао, него је сам хтео ићи, што даље објашњава: «У Печују је било једно хрватско одјељење, за четири хрватске домобранске регименте. Наставни језик је био дјеломице хрватски.“²⁾

Познати и велики српски интелектуалац и професор Правног факултета из Београда Лазо М. Костић, који се после Другог светског рата није смео вратити у социјалистичку Југославију, остао је на Западу као политички емигрант. Кад је схватио, да је Мирослав Крлежа у новој социјалистичкој Југославији постао доминантна личност на пољу културе и не само то, није се могао начудити. Поводом тога је о Крлежи написао одређене наводе, који до данас нису довољно познати српској и осталој јавности. Он се чудило, да су таквој личности дали огроман новац за разне антисрпске публикације. Истакао је, да је у загребачком часопису „Република“ одштампао неке своје ставове („Сцене“) из 1919. године, када је био очајан што је Аустрија поражена од Срба, те је поводом тога навео: «Беч гладује, Аустрије нема, руља је завладала свијетом, рат су добили ови балкански цигани. Каква срамота.“ Затим наставља: „Дер Шварце Георг игра данас на међународном рулету и добио главни згодитак. Београдској господи иде карта, тко би могао да повјерује? Греј, Лојд Џорџ, Поенкаре, Клемансо, Вилсон, све су то београдски асови. А тко нас је побједио? Ови ушљиви балкански цигани који читав дан жваћу лук и пљуцкају по апсанама, ова неписмена багра за вјешала, тој данас Европа вјерује и дала јој је у руке некакве барјаке...“³⁾ Шта су могли значити ови позиви или констатације да су Срби за вешала? Чињеница је, да је било више његових списа и дела у којима отворено жали аустријски пораз и где се изражава негативно о српском народу. Оваква нетрпељивост према српском народу је неописива. Треба истакнути, да „Дер шварце Георг“ значи Карађорђе. Као школовани војник, хрватске домобранске регименте, тешко је поднео пораз Аустро-Угарске. Из

2) Предраг Матвејевић, *Разговори с Крлежом*, шесто проширено издање, Београд, 1987.

3) Лазо М. Костић, *Сабрана дела, седми том: Хрватско варварство*, Београд, 2000, 300.

овога сегмента се да закључити, да му је свака идеја о стварању Југославије била страна. Невероватан је суд Мирослава Крлеже о српском народу, и то у периоду кад је Србија слављена од западног света, кад су јој и њени противници одавали признање, за што постоје бројни примери. Чињеница је, да је за то плаћена велика цена, од преко 1.200.000 српских жртава. Остаје упитно, како се Крлежа усудио, накнадно, у социјалистичкој Југославији, изнети такве негативне ставове о српском народу?

Био је веома значајна, утицајна али и контрадикторна личност на југословенској политичкој позорници, која је увелико утицала на сам ток развоја југословенског друштва, па тако и на судбину југословенских народа, а пре свега Срба и Хрвата. Овакво деловање је реакционарно, премда је Крлежа словио после Првог светског рата за утицајног левичара, али се са левицом и разилазио више пута. После Првог светског рата уређивао је часопис „Пламен“, где је политички изражавао велику нетрпељивост према новој држави, што је исказивао и кроз социјалну тенденцију. Кроз његове радове осећао се жал за Аустро-Угарском. Имао је критички приступ према хрватским интеграцијама или придруживањима кроз историју или признавањима одређених династија, да би се касније бунили против истих. Он је између осталог 1926. године навео и следеће: »Хрвати примају крст из Рима, а постају глагољаша. Признају круну мађарског краља за своју краљевску круну и онда се осам стотина боре против мађарске круне. И кад је послѣ Моха-ча питање нехрватске династије ликвидирано, Хрвати траже одмах другог господара („Алфрo Сињоре“) и присижу му у рекорду први, већ на сретно Ново Лјето 1527. Али, гле, одмах затим настаје нови период борбе против господина Хабсбурга и тај траје следећих четири стотине година. Деветстотинаосамнаесте, наравно опет све исто. Уговор, пакт, одушевљење, и одмах пошто је уговор био сретно потписан, а „Алфрo Сињоре“ сретно завладао, почела је против њега борба.

Ако је доиста истина да је повијест учитељица живота, онда је вјероватно да ће Хрватима поћи за руком да тек негдје око године 2318. свој такозвани Уговор од 1918, и да с неким новим, за сада још непознатим Сињором склопе један нови политички Уговор, против којег ће се борити до 3118.⁴⁾

4) Мiрослав Крлежа, *Nekoliko riječi o malogradanskom historicizmu uopće*, Zagreb, 1926; Boris Dežulović, „Šta bi Krlježa rekao o hrvatskom DA? Pijana januarska noć 2012“, Globus, Zagreb, 2012.

Његова веза са Јосипом Брозом, од пре и током Првог светског рата није историјски расветљена. Она је несумњиво постојала. Мирослав Крлежа је 1920. године радио у Краљевици, како се наводи, јер је, „као активиста хтео упознати рад у бази.“ Хиљаду деветсто двадесет и пете направио је „Излет у Русију“, што је објављено у „Обзору.“ Вратио се с поражавајућим утисцима, што је довело до „хлађења“ па и удаљавања од радничког покрета. Тврдило се, да је он био један од предлагача за Коминтерну, о потреби разбијања прве јужнословенске заједнице, као „труле версајске творевине“. Додуше, за овакве тврдње код нас нисмо нашли уверљиву аргументацију. Намеће се питање, да ли су одређени хрватски политичари и интелектуалци као Стјепан Радић или Мирослав Крлежа, па и други, били у неком периоду левичари, или је њихов пут у СССР било само коришћење прилике да их придобију за разбијање Југославије. У то време хрватски предлози за разбијање Краљевине Југославије, нису пролазили на „Западу зато што је Београд био њихов ратни савезник из Првог светског рата а што се тада ценило. Комунистичке власти у СССР прихватале су предлог да треба разбити Краљевину Југославију као „трулу версајску творевину.“ То је било и због оптужбе хрватских комуниста и политичара, да је та држава примила Белогардејце и „постала“ опасни антисовјетски центар. Упркос наведеном, историјска је чињеница, да Краљевина Југославија никад није била антисовјетски центар из којег је претила опасност за СССР, како се истицало. Али тако се план Коминтерне за разбијањем Југославије поклапао са хрватским националним интересом, али и интересом Ватикана. Почетком тридесетих година Крлежа је планирао покренути један интернационални часопис, повезан с Коминтерном, који би наводно пред светском јавношћу проговорио о Југославији. Предлагао је да излази у Немачкој или у Паризу, што није успео реализовати. Сви његови књижевни радови, на пример, „Баладе Петрице Керемпуха“, које је написао у предратним годинама (1936), били су политички протест против тадашње државне политике, како се наводи „самовоље и угњетавања“. Овакви ставови о Краљевини Југославији историјски немају покриће, али су нам били наметнути. То је био хрватски став, који је био усклађен са њиховим политичким циљевима. Као што је истакнуто, ова објашњења била су наметнута свима у социјалистичкој Југославији, у суштини су имала антисрпске компоненте. Тезе о експлоатацији и диктатури режима Краљевине Југославије, неупоредиве су са Брозовим диктаторским режимом,

који је био хрватска варијанта, примењена превасходно над српским народом, уз помоћ српских комуниста. Пред Други светски рат Крлежа је био у групацији Брозових људи. Писао је у „Борби“ о повратку Јосипа Броза 1937. године.⁵⁾ Такође, у „Новом листу“, којег су издавали Божидар Аџија и Младен Ивековић (Брозови људи М.Д.) 1937. године писао је о рату у Шпанији, где је Јосип Броз имао значајну улогу, која до данас није у потпуности историјски расветљена. Познато је, да је са Јосипом Брозом, након дужег времена, имао сусрет у Шестинама 1939. године, који је организован преко Ђуре Шпољарића, тада секретара загребачке партијске организације (Титова човека М.Д.), који је трајао од три сата поподне до пола десет навече.⁶⁾ Такође је знано, да је Крлежа изјавио, да су тада разговарали и о страдању комуниста у СССР, у познатим „чисткама“. О томе је изнео Матвејевићу, да је питао Тита, те је констатовао: „Кад се повела ријеч о ’сибирским гробовима’, имао сам дојам да га ухвати нека nelaгода те прекида разговор.“⁷⁾ Крлежа је истакао да је Броз на то одговорио, да сада имамо важнијих питања.

Уочи Другог светског рата Крлежа се разишао са Партијом, како се то накнадно оправдавало „да није издржао терет догме и постао херетиком.“, те је као такав искључен. Познате су његове жучне полемике („Печат“) са својим присташама на једној страни, а на супротној је био Прица, Кершовани и други, за које се наводило да припадају Политбироу ЦК, где се истицао Милован Ђилас (часопис «Израз»). Иван Супек је ове накнадно називао црвеним радикалима, а Крлежу и круг око њега претечама Еврокомунизма. Крлежа је за њега био «кривовјерник на љевици». Крлежа, иначе, није бирао речи за своје противнике, снажно их је оцрњивао, говорио је да је у сукобу са три овна: Мил-ован (Ђилас), Рад-ован (Зоговић), Ј-ован (Поповић). Да ли је у овом сукобу било и других компоненти, тешко је одговорити јер се тим нико није озбиљније бавио. Један други Супек, Руди дао је, изгледа, прецизнију слику о Крлежиној политичкој оријентацији која нам је била мање позната, те истакао и следеће: „КПХ је подржавао као масовни социјално национални покрет. Крлежа је до 1935. године нападао ХСС, а затим у њему гледао национални покрет хрватских маса, које треба

5) Предраг Матвејевић, нав. дело, 177.

6) Предраг Матвејевић, исто, 193.

7) Исто

подучавати.⁸⁾Као што је истакнуто, пред Други светски рат разишао се са Партијом, што такође није у потпуности историјски расветљено. Као и код осталих структура и код хрватских комуниста, спорења углавном настају око националног питања, значи, око питања да ли Хрватска или Југославија. Говорено је и писано, да због разлаза са врхом КП није отишао у партизане, па је остао у Загребу под режимом НДХ. Уверавани смо, да је под тим режимом пролазио тежак период, да је био „затваран“, те да се скривао и није смео кретати. Да је био у незавидном положају, о томе је написано више текстова, међутим, између осталог наведено је и ово: „Како било да било, усташе су га оставиле на животу! Веле, помагао му је Миле Будак, ваљда као књижевник књижевнику, вјероватно уз одобрење и благослов самог Павелића. Прави разлог не знам.“⁹⁾Током Другог светског рата одбија више пута позив да оде у партизане. Чињеница је, да су га хтели више пута превести у партизане, сходно томе слата му је веза, коју је одбијао. Једном је „партизанској вези“ запретио, да је позивар једва успео побећи, јер је Крлежа позвао УНС (Усташку редарствену службу). Ово је касније образлагао, да је мислио да су провокатори. У Топуском, на Конгресу културних радника 1944. године, прозвао га је Жожа Хорват и критиковао, што није дошао у партизане. То је касније образлагао, да је мислио да је то усташки агент али у каснијим исказима био је контрадикторан. После рата о томе је имао више различитих исказа. Познато је да га је Јосип Броз предвиђао за једну високу функцију у новој структури власти (АВНОЈ). Учени смо да „јадикujemo“ над његовим „патњама“ под режимом НДХ и да га сажаљавамо. Међутим, кад је Милован Ђилас први пут изнео да Крлежа „...партији није објаснио зашто се састајао са Павелићем и о чему су причали“, био је оптуживан са разних страна.¹⁰⁾По завршетку Другог светског рата, своје не одазивање у партизане образлагао је, како је истакнуто, да је то било због сукоба са Партијом итд. У разговору са Савком Дабчевић, изнео је неке податке, који нас наводе на сасвим другачији закључак. Савка је навела како им је Крлежа причао, како га је Тито запрепастио: „обичан партијац боље је од мене предвиђао кретање II свјетског рата и пораз Њемачке и фаши-

8) Dušan Bilandžić, *Povijest izbliza, Memoarski zapisi 1945-2005*, Zagreb, 2006, 186.

9) Ivan Šibl, *Sjećanja III, Poslijeratni dnevnik*, Zagreb, 1986, 143.

10) Борислав Лалић, *Милован Ђилас*, Београд, 2011, 131.

зма“.¹¹⁾Иван Шибл, Крлежин пријатељ, наводи и следеће: “Ја сам врло лош политички прогнозер. Био сам увјерен да је тај устанак и партизанија најобичнија сулуда авантура осуђена на пропаст, а ето видите како сам се преварио!“ Шибл иде даље и додаје: “Јели навео све разлоге? Не желим у то улазити.“¹²⁾ Право је питање да ли Крлежа није дошао у партизаније због сукоба с Партијом или није веровао у пораз Немачке? Према наведеним исказима, може бити и ово друго. Интересантно је и друго питање, да ли је Крлежа био за НДХ у кућном или неком другом притвору или изолацији? Ево детаља из једног разговора где не изгледа тако. На једно постављено питање Предрага Матвејевића у познатом разговору са Мирославом Крлежом, он је изнео следеће: “1942. концем децембра или 1943. године почетком јануара, зима, врло хладно, враћам се кући пред полицијски сат, идем Прерадовићевим тргом,....“¹³⁾ Из наведеног исказа видљиво је, да се Крлежа, у том периоду, слободно кретао по Загребу. Да је руководству НОП Хрватске било познато кретање и држање Мирослава Крлеже под режимом НДХ потврђује и Владимир Бакарић, који је у свом ратном дневнику 27. XII 1943. године записао и следећу реченицу: “Буковац-Крлежин и Вранешинићев пријатељ, био држ. секретар у министарству унутрашњих послова у првим данима НДХ.“¹⁴⁾ Крлежа је имао велике пријатеље у апарату режима НДХ.

Ништа му се после ослобођења није десило, о њему нису одлучивали људи које је нападао пред почетак рата, штавише, добро су га дочекали и примили, вероватно по наредби. О њему су одлучивали Јосип Броз и његови људи, који су били „држава у држави“. Посебно је интересантно на који је начин Јосип Броз поново привео и овластио свог тад већ полувековног познаника. Милован Ђилас наводи следеће: “Када је негдје крајем 1945. дошао у Београд да се сусретне са Титом-да се измири са Партијом, најпре је свратио у ЦК код мене да заједно идемо код Тита, јер Тито није хтео да на том првом сусрету буду насамом.“¹⁵⁾ Какав је то био спре-

11) Miroslav Krleža - proljećar, Savka Dabčević Kučar, 71: hrvatski snovi i stvarnost II, Zagreb, 1977, 821.

12) Ivan Šibl, нав. дело, 145.

13) Предраг Матвејевић, нав. дело, 195.

14) Dokumenti, Dnevnik Vladimira Bakarića, Vladimir Dediđer, Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita, Rijeka, 1981, 1154.

15) Борислав Лалић, нав. дело, 131.

тан демагошки потез, који је служио за обману неупућених у везу Тита и Крлеже, што изгледа ни Милован Ђилас није тада схватао.

Неспоразуми који су избили у руководству Хрватске, са министрима српске националности, који се нису одушевили повратком Мирослава Крлеже у КП, познатог по негирању свега српског. Јосип Броз је наредио да се Мирослав Крлежа сместа врати у КП. Поводом тога било је одређеног незадовољства, више пригушеног него јавног. Бакарић је хтео да то обави комуниста српске националности, па је одредио Душана Бркића. Међу комунистима је било добро познато да је Јосип Краш плунуо на Мирослава Крлежу 1941. године, на улици, као на издајника. Знајући све то, Бркић је одбио, да он буде тај који ће вратити Крлежу у КП. То је био детаљ који је повећао јаз и неспоразуме у владајућој структури Хрватске. Српски министри су долазили у сукоб са хрватским руководством и због тога, да ли се треба судити неким Павелићевим министрима. Нарочите неугодности је имао Душан Бркић, министар правосуђа, јер је на њега вршен притисак да им се опрости. Тако је подигнута оптужница против др Вранешиа. Вранешиа је био члан краткотрајне Кватерникове владе, а и касније је присуствовао седницама Павелићевог кабинета, као немачки посматрач (што је признао шеф загребачке испоставе Гестапоа Везен Мајер).¹⁶⁾ Јавни тужилац је био Јаков Блажевић, а као сведоци одбране, који су бранили Вранешиа, појавили су се Мирослав Крлежа и Крсто Хегедушић. Они су га бранили, тврдећи да је родољуб и симпатизер НОР. То је разљутило Јакова Блажевића, те је тражио дозволу од Бакарића да подигне оптужницу против њих двојице, што му овај није дозволио. Међутим, Мирослав Крлежа је отишао самоиницијативно код Јосипа Броза, успео да га убеди да помилује доктора Вранешиа. Поводом тога је потпредседник Президијума, Моша Пијаде, обавестио министра правосуђа Хрватске и рекао, да доктор Вранешиа стреља, пре достављене одлуке, што је и учињено.¹⁷⁾ Мирослав Крлежа је од Брозове групације добио један велики задатак, који је био у функцији разбијања Југославије и стварања самосталне државе Хрватске а успутно и других. Тај задатак био је на пољу културе, то је припрема и издавање Енциклопедије Југославије у Загребу, у ЈАЗУ. Он је постављен за челног човека Лек-

16) Изјава Душана Бркића аутору дата у Београду 11. октобра 1997. године

17) Исто

сикографског завода, да одради овај посао. Неки хрватски аутори, касније су навели, да је Крлежа био не само директор него и покретач овог пројекта. Ово велико и гигантско дело, на пољу културе, било је претходница за реализацију, пре свега, хрватских политичких циљева. Ово је рађено под апсолутном доминацијом Мирослава Крлеже, који је у тај пројект укључио комплетну интелектуалну структуру која је опслуживала и режим НДХ. Ту су се окупљали бројни хрватски интелектуалци, пре свега, присталице разбијања Југославије или они који се никад нису за њу борили. Поред Крлеже, ту треба споменути Крсту Хегедушића, Аугустина Аугустинчића. Ту је увео и Мату Ујевића, који је имао значајну функцију у Лексикографском заводу, иначе интелектуалац из апарата Анте Павелића, и бројни други. Значајно је споменути и Крлежино вишегодишње дружење са Јулијем Бенешићем, књижевником и преводиоцем из Загреба. О свом дружењу са Крлежом је оставио занимљива сведочења у записима из Варшаве.¹⁸⁾ Међутим, посебно треба истакнути следеће: “Бенешић је био и горљиви сакупљач језичног блага за Ријечник хрватског књижевног језика.”¹⁹⁾ Но, упркос свему, многе је изненадио Крлежин успон, велика моћ и улога коју је добио у Титову режиму. Докле је то ишло, изгледа готово невероватно. Наш је амбасадор у Шведској приликом доделе Нобелове награде питао, зашто није добио награду Мирослав Крлежа уместо Иве Андрића. Кад је наш познати писац Иво Андрић 1961. године добио Нобелову награду у Шведској, Јово Капичић, наш амбасадор у Стокхолму је у нашој амбасади организовао пријем. На том пријему, поред амбасадора Капичића, седео је најстарији члан Нобеловог комитета. Капичић му је поставио питање које изгледа готово невероватно: “Зашто је Андрић а не Мирослав Крлежа добио Нобелову награду?»²⁰⁾ Поставља се питање, да ли је Јово Капичић поставио ово питање самоинцијативно или је то било по политичком задатку? Да ли је наш амбасадор могао поставити такво питање, у то време, без надређених? Друго, да ли је наш политички врх био за то, да награду уместо Андрића добије Крлежа? Познато је, да је Јосип Броз био неупоредиво више наклоњен Мирославу Крлежи него Иви Андрићу. Питање је било више него апсурдно. Да ли је наше политичко руководство било толико

18) То су дела: „Истргнути листови“, „Разговори“, „Критике и чланци“.

19) Miroslav Krleža, *Pisma*, Sarajevo, 1988, 371.

20) Тамара Никчевић, Голи отоци Јова Капичића, Београд, 2010, 193.

деформисано, да је мислило, да може утицати својим политичким одлукама на Нобелов комитет?

Иван Шибл наводи да се сећа повратка и рехабилитације Мирослава Крлеже, те да су постали добри знанци, налазили се често на пријемима, састанцима и разним пригодама. Он истиче, да су то до 1961. године били само повремени контакти, али додаје: “Интензивније дружење почиње доласком из Београда мога суборца из рата и пријатеља генерал-мајора Фрање Туђмана...не знам како су се зближили Туђман и Крлежа. Свакако су се познавали од прије. Тек знам да је од Туђмановог доласка у Загреб између те двојице и њихових обитељи настало присно и велико дружење и пријатељство. Крлежа је најмање једанпут у тједну, па и чешће, посјеђивао Туђмана у Институту, вечерао или ручао са њим у рестаурацијама, а врло често су имали и обитељске вечере у приватним становима.^{“21)} Поводом доласка на власт у Хрватској 1990. године, Фрањо Туђман је више пута пред медијима изјављивао, што је уосталом познато јавности, да га је Крлежа спасавао на првом суђењу, тако што је за њега ишао Титу. Фрањо Туђман је, такође, изјављивао више пута, да је и Јосип Броз био Хрват, што је јавности познато. Где су се могли упознати, могли су управо код Јосипа Броза, код којег је Крлежа често боравио. На питање Иве Етеровића (који је био Титов фотограф десет година), где је упознао Фрању Туђмана, он је одговорио да га је Јованка упознала у Ужичкој код Тита. Како је истакао: “са најмлађим генералом Фрањом Туђманом.^{“22)} Ово је одговор откуда сеже веза Крлеже и Туђмана. Шибл даље наводи: “Уз Туђманову и Крлежину обитељ нашли смо се и ми други: Руквина, Хољевац, Богданов и Шибл (с обитељима), затим академски кипар Вања Радауш и његова супруга а повремено и многи други. Морам се похвалити, био је то биран круг. Може му се још прибројити и академског сликара проф. Крсте Хегедушића, вицеадмирала Срећка Маноле и генерала Николу Кајића...^{“23)} Затим додаје а делом признаје: “Можда би нетко могао рећи да смо били нека тиха, каткад гласнија, конструктивна опозиција Партији и њеним структурама или пак чланови КП, па и ЦК, у многим питањима различита гледишта од оних службене линије.^{“ 24)} Неоспорна је чињеница,

21) Ivan Šibl, нав. дело, 148.

22) Емисија „Балканском улицом“, *In Memoriam Иви Етеровићу, Титовом фотографу*, Други програм РТВ Београд

23) Ivan Šibl, нав. дело, 148.

24) Ivan Šibl, isto

да су сви наведени били Брозови и Бакарићеви кадрови, партизани или не. Шта је њих заједнички спајало са Мирославом Крлежом? То је сепаратизам односно рушење Југославије и стварање самосталне државе Хрватске. Сви наведени су раније политички „потиснути“, као Фрањо Туђман, Иван Крајачић, Већеслав Хољевац после донете „Декларације“ или са смењеним руководством Маспока. Они су раније хтели своју политичку реализацију, што није било изводљиво па су морали бити политички „потиснути“. Ова групација, учинила је заједно са Мирославом Крлежом велике припреме у том смеру, што је касније у погоднијем историјском тренутку реализовано. Без обзира што се службено стајалиште Партије, о сукобу на левици, пред Други светски рат, није мењало, као што је видљиво, Крлежа је постао велико име социјалистичке Југославије: “Био је он уз академског кипара Аугуста Аугустинчића, од умјетника најдражи Титу...Говорило се да га је Тито спасио од последица свађе с Партијом пред рат.”²⁵⁾ О њиховој вези сведочи и познати Титов политичар и дипломата Лео Матес, који је био од 1958-1961. године и генерални секретар Председника Републике. На питање ко је имао право на везу са Титом, мимо Кабинета, поред наведених је истакао: “Такођер, и Крлежа. Он је изван сваког протокола, могао да се обрати Титу директно, кад год је сматрао за потребно.”²⁶⁾ Даље је видљиво, да је ова структура била толико моћна, да је знала, све што ће се дешавати у друштву. Тако је наведено, да су знали раније за смену Александра Ранковића; «Да ће се то десити наше је друштво дознало већ прије. Сјећам се обједи у Реставрацији Градског подрума. Били смо Крлежа, Рукавина, Хољевац, Туђман и ја. Пад Ранковића била је сензација првог реда.”²⁷⁾И из овог детаља је видљив однос према српском народу. Познато је, да је Мирослав Крлежа примио и Његошеву награду у Црној Гори. Ево шта је о томе навео председник Просветног културног већа Сабора Хрватске и Крлежин пријатељ Иван Шибл, који је ту био на лицу места. Давањем интервјуа поводом те награде, Мирослав Крлежа, није ни једном споменуо Његоша, премда је примио награду тог великог пјесника. Домаћинима се то није свиђало, па су позвали Шибла и замолили да шапне Крлежи да то учини. Шибл је то и урадио али

25) Исто, 149.

26) Боро Кривокапић, Бес/коначни Тито (и Крлежине „масне лажи“), Београд, 2006, 203.

27) Ivan Šibl, нав. дело, 148.

Крлежа је категорички одбио, па је навео: “Он Петра Петровића Његоша очито није сматрао особитим пјесником...”²⁸⁾

У марту 1967. године појавила се у јавности односно «Телеграму», недељнику Друштва књижевника Хрватске, „Декларација о хрватском књижевном језику“. Шибл наводи: “Тој лингвистичко-политичко (или обратно) изјави хрватских књижевника.”²⁹⁾ Као што је добро познато, уз ту Декларацију је био и Мирослав Крлежа. Интересантна је, поводом тога, Шиблова тврдња, који двадесет година касније истиче за Крлежу: “За хрватски и српски никад није сматрао да су два различита језика. Чак није прихватао ни да су, премда блиски, ипак различни. Па ипак потписао је тај документ, вјероватно мотивиран политички. Лингвистички, а ни књижевнички, јамчано није био.”³⁰⁾ Неоспорна је чињеница, да је то била политичка потреба. Намеће се питање зашто је то све толерисано? Зато што је то била стварно политичка потреба, која је координирана. Крлежина партијска казна је била договор да се задовоље сви они који су за јединствен језик, односно Југославију, ту пре свега мислим на Србе али и припаднике других нација. Сходно томе је и наведено: “По договору морао је дати оставку и захвалити се на чланству у ЦК.”³¹⁾ Крлежа је био позван код Јосипа Броза, да нађу решење, јер је био члан ЦК СК Хрватске. Није повлачио потпис подршке „Декларацији“. То „кажњавање“ је задовољило неупућене. Остао је академик и на функцији директора Лексикографског завода, где је довршавао посао. Веома су значајни записи Савке Дабчевић Кучар (својевремено једне од најзначајнијих личности социјалистичке Хрватске) о Мирославу Крлежи, са којим се дружила, политички комуницирала и како наводи да јој је био наклоњен. Она о њему наводи и следеће: “Био је силно ташт..Истодобно је био незадовољник, бунтовник, херетик и – мудри старац који се покорио....али није опраштао који се на његов рачун нашалио пред другима...Крлежа је био страховито подложен расположењима. Слушала сам га како о истој особи износи сасвим опречна мишљења.”³²⁾ Савка наводи, како је са њим и пре 1970. године а и за Х седнице контактирала, док су за њу вршене припреме (смена

28) Исто

29) Исто, 149.

30) Боро Кривокапић, нав. дело, 203.

31) Ivan Šibl, нав. дело, 149.

32) Исто, 151.

Милоша Жанка М.Д.). Затим: “Врло је цјенио од политичара, и волио генерала Ивана Рукавину и Вецу Хољевца по ономе што ми је о њима причао.”³³⁾...“Наравно да сам са Крлежом разговарала након Еспланаде. Био је весео због Титовог говора, којим нам је дао све заправо.”³⁴⁾...“Желио нам је побједу, али тад више није у њу вјеровано.” Савка је даље навела: “Све оно што се односило на наша настојања да политички, господарски и културно афирмирамо Хрватску; на одљеппивању од балканског и великосрпског утицаја, на еуропеизацију, осјећао је као свој властити захтјев. Био је добар познавалац великосрпства, његов непријатељ...Највише нам је података давао управо о о српској мегаломанији, митоманству.”³⁵⁾ Додуше, Савка тврди, да није био србофоб, што пракса демантује. “Непрекидно нас је упозоравао да се они неће устручавати послужити различитим средствима да нас спријече у нашим намјерама”...“Видио је јасно да се Југославија не може одржати.”³⁶⁾ Изношена су мишљења да је подржавао Јосипа Броза и због његове реализације разбијања јединствене државе Југославије, тако је наведено и следеће: “Крлежа се сложио са Кардељем - истицао је да је Кардељева формулација добра - о неограниченом мандату за Тита. И да Тита треба даље користити - осамостаљивати више руководства и Титу помоћи око припреме ’Мемоара’»³⁷⁾ Посебно је интересантно Савкино сведочење о односу Тита и Крлеже као и Титов однос према Србима односно Југославији. Она наводи: “Никад нисам схватила Крлежин однос према Титу. Мени се чини да је био заробљеник Титове личности. Дивио му се.”³⁸⁾ Неоспорна је чињеница да га је Јосип Броз штитио, о томе истиче: “Није га само спасио,заштитио, него га је и партијски, политички погурао на разину на којој му више нису могли нарочито сметати прљаве и мале партијске свађе.”³⁹⁾ Крлежа је несумњиво био у пројекту Титове реализације, што потврђује и следећи текст, везан за његов и Титов однос око Декларације о хрватском књижевном језику, па се наводи: “Сјећам се да је Мика Трипало, вративши се из Београда (било је то у почетку травња 1967.) камо га је Тито био хитно

33) Исто, 153.

34) Исто, 154.

35) Savka Dabčević Kučar, '71: Hrvatski snovi i stvarnost II, Zagreb, 1997, 815.

36) Исто

37) Исто

38) Исто, 819.

39) Исто, 820.

позвао на разговор о „Декларацији“, приповједао како је, дошавши у Београд спреман на „прање главе“ у Ужичкој, у Титову дому, код Тита нашао Крлежу. Сједили су и угодно брбљали. Трипало ми је испричао да је био запрепаштен како пријатељски, у добром расположењу разговарају, а догле смо ми у Загребу свим најгорим пријекорима због те исте 'Декларације'⁴⁰⁾ Те је истакла: “На крају је Крлежа сам предложио да ће он дати оставку на чланство у ЦК Хрватске, а ако треба и на чланство у Партији...“⁴¹⁾ Савка је даље објаснила: “И, кад је представа, које је инсценација (барем за Крлежу) била потпуно договорена, одиграла на ЦК Хрватске, па кад је Тито преко Трипала затражио или наредио Крлежино искључивање из ЦК док су у Хрватској југоунитаристи (попут Жанка) сматрали да је тиме отворен и лов на Крлежу и жестоко га почели нападати...“ Ово је била обмана пре свега за Србе: “Тито је (којег ли играча)-телефоном исту вечер позвао Мирослава Крлежу да буде његов гост на вечери на Бријунима. Крлежа се одазвао.“⁴²⁾ Завршава констатацијом о Крлежи, између осталог истиче: “Дубоко је вјеровао да Хрвати имају право на своју државу, али је сматрао да ми то нећемо доживјети. Био је сасвим сигуран да Југославија не може преживјети.“⁴³⁾ Крлежа је 1973. године писао за Јосипа Броза Тита предлог Нобелову комитету (Парламенту Норвешке у Ослу) да му се додјели награда за мир, што није прошло. За то време уобичајано, ту су били укључени многи српски појединци и институције. Познато је, да је нерадо причао о свом односу са Јосипом Брозом, особито о неким сусретима после Другог светског рата. Приликом најаве таквог фељтона у мају 1981. године, Крлежа је о томе истакао: “Хтио би да кажем у вези с тим да никад, никоме, никаквом приликом ниједанпут нисам проговорио ни једне ријечи о свом односу с Титом и да све што што се о томе пише спада у обичну мистификацију.“⁴⁴⁾ Шта је то, што се није смело знати о њиховим односима рекао бих, пре свега, српска популација.

Жена му је била позната јавна личност Кангрга Љепосава, Српкиња, пореклом из Подума од Оточца у Лици, (која је остварила успешну каријеру у Хрватском народном казалишту у Загребу).

40) Исто, 820.

41) Боро Кривокапић, нав. дело, 485.

42) Savka Dabčević Kušar, нав. дело, 821.

43) Исто, 822.

44) Исто

О томе није причао, али добри познаваоци кажу, да није дозвољавао да је зову правим именом, због њене етничке припадности, па је сви знамо превасходно као Белу. Неовисно о томе, што је био ожењен Српкињом, није написао ни једног реда о страдању невиног српског народа под режимом Независне Државе Хрватске. Накнадно је наведено, да је својевремено изјавио и следеће: “Усташки функционери су били патолошки типови.”⁴⁵⁾ Познати Титов ратни полицајац и политичар Јосип Ђерђа је изјавио: “Да је Кардељ пред њим једном приликом у очи рекао Крлежи да је хрватски националист.”⁴⁶⁾

Крлежа је био један од главних актера Декларације о хрватском књижевном језику, којим се разбио заједнички договор (Новосадски договор 1954) о употреби језика у четири републике. Неки аутори наводе да је проширио распон хрватске културе. Предраг Матвејевић је констатовао: “Сам је учинио више него ико други да се хрватски језик декларизира, не повињавајући се ограничењима или налозима традиционалних заточеника нашег заједничког језика, хрватских као и српских.”⁴⁷⁾

За сагледавање слике о Мирославу Крлежи вреди истакнути и мишљење још једног великог и познатог Хрвата и борца за самосталну државу Хрватску. Но и овде је текст настао накнадно, што увек треба имати на уму, али упркос те чињенице вреди га анализирати. После разговора са Крлежом 1969. године познати хрватски историчар др Душан Билацић наводи неке његове тезе о будућности Југославије:

- Титова повијесна улога је позитивна, први је ујединио све Хрвате у једну републику;
- Крањце (Словенце) је спасио од транзиционог удара Њемачке, Италије и Мађарске;
- Србима је осигурао просперитет, економски и технички;
- О заслуги за Македонце, Албанце и Муслимане да и не говоримо. Затим је констатовао: “Југославија није нужно морала бити створена ни 1918. као ни 1945. Међутим, очекујем пролом националних енергија и повијесних менталитета, тако да је национално питање детерминирајући фактор су-

45) Исто

46) Исто

47) Предраг Матвејевић, нав. дело, 189.

трашњице.“ Зато по Крлежином мишљењу, морају се проблеми хитно решавати на бази уважавања националног фактора...“Припрема и реформа федерације што отвара пут јачању републичких суверенитета и афирмације националног фактора...“⁴⁸⁾

Мирослав Крлежа је имао велику улогу у Брозову систему, много већу него што се на први поглед уочава, о тој улози би се пред историје требале озбиљније позабавити и друге научне дисциплине. Да је имао такву улогу, са данашњег аспекта изгледа готово невероватно (Енциклопедија Југославије писана и објављивана у Загребу), да буде челни човек, „арбитар о историји и култури“ југословенски народа. То је на пољу културе, вероватно био најскупљи издавачки подухват у СФРЈ. Био је пре свега и политички пројекат, са великом улогом за будуће планове сепаратиста, то јест оних који су били за разбијање Југославије. Како су Срби прошли у том пројекту (Енциклопедија Југославије), излишно је говорити. Добро је познато, да није волио политичаре па и научнике који су били југословенске орјентације, као например Словенца Јосипа Видмара или Хрвата Милоша Жанка и низ других. Они су вулгаризирано називани разним називима и етикетама, због којих су, и многи неупућени, тражили да буду политички елиминисани.

Добро је знано да је Јосип Броз био оснивач Глог отока и пројектант тортуре за оне који су се усудили супротставити њему и његовој политици. Ево шта је о оснивању Голог отока рекао Милован Ђилас: “Тито је ту одлуку донео без консултација са било ким из владе и партије. Тога није било на Политбироу. Тако је он поступио у случају хапшења Хебранга и Жујовића, а о њима је морало да се одлучује на Политбироу, јер су они били чланови тог тела.“⁴⁹⁾ Питање је да ли се Јосип Броз са неким консултовао о Голом отоку? Несумњиво их је било, изгледа да Ђилас није био у тој групацији. Ево неке од изјава једног од високих полицијских функционера СФРЈ, Јове Капичића, који је познат по оптужбама за Голи оток. Он је, између осталог изјавио и следеће: “Мирослав Крлежа је чуо од вајара Антуна Аугустинчића да у Кварнерском заливу постоји острво мермера на које би смо могли да смјестимо наше ИБ-овце.“⁵⁰⁾ Из наведеног је видљиво да је Мирослав Крлежа

48) Dušan Bilandžić, *Povijest izbliza. Memoarski zapisi 1945-2005*, Zagreb, 2006, 75.

49) Исто, 236.

50) Предраг Матвејевић, нав. дело, 233.

био обавештен и у току поводом оснивања Голог отока. Апсурд је, да су на судбину предратних комуниста, антифашиста, партизана, официра и политичара имали утицаја и људи попут Ивана Крајчића или што је још горе Антуна Аугустинчића (правио кипове Анти Павелићу) и Мирослава Крлеже. Јосип Броз је већ до тада, према својим политичким противницима, био немилосрдан. На Голотини је поставио свог човека Анту Раштегорца, Хрвата, који је први успоставио мученички режим о којем се причало, ретко виђен у историји. По том су истом обрасцу касније радили и други управници Голог отока српске или црногорске националности, не заостајућу у примени разних метода мучења логораша.

Да је Мирослав Крлежа био укључен и у кадровску политику органа СКЈ и државе Југославије видимо и из следећег писма. Постојао је захтев Предрага Матвејевића 1974. године, да се Броз повуче са функција и разреши питање његова наслеђа. Високи парижски функционер, посебно одан Јосипу Брозу, др Душан Драгосавац поводом тога се, августа 2001. године, обратио писмом Предрагу Матвејевићу, где је између осталог наведено: “Договорено је, да са писмом упознам Тита и Крлежу. Пошто је Тито најавио да ће на путу за Словенију са Кардељем навратити у Загреб, да би тада самном Бакарићем и Крлежом разговарали о неким кадровским питањима у припремама за XI конгрес СКЈ и републичких конгреса и покрајинских конференција, па у вези с тим о Председништву СФРЈ и СКЈ. Крлежа је био позван јер је код Тита интервенирао у вези кадровских комбинација. Тито и Кардељ су из Београда стигли око 11 сати у вилу Загорје. Дочекали су их Владимир Бакарић, Мирослав Крлежа и Душан Драгосавац.⁵¹⁾ Видљиво је, да је Крлежа имао утицај и на кадровска питања у СФРЈ. Крлежа се бавио и проблемом Косова, што је видљиво и из његове изјаве 1981. године: “У посљедњим мојим разговорима с Едвардом Кардељем гдје смо споменули албанско питање он ми није тачно знао одговорити како би ваљало те ствари ријешити. Постојала је албанска идеја ујединити ову Албанију са оном другом.⁵²⁾ Јасне су биле Крлежине намере, ако се има на уму да је он већ тада Косово и Метохију називао Албанијом.

51) Борислав Лалић, нав. дело, 107.

52) Тамара Никчевић, нав. дело, 137.

Momcilo Diklic

**CONTRIBUTION OF MIROSLAV KRLEZA TO
THE DISSOLUTION OF YUGOSLAVIA**

Summary

This paper analyzes the «arguments» about the role of Miroslav Krleža and its contribution to the disintegration of Yugoslavia as well as his relation to the Serbian people. This paper presents the Krleža's relation to the creation of the first South Slavic community, bearing in mind that he especially regrets because of the dissolution of Austria-Hungary in 1918 year. With his non-participation on the anti-fascist side during World War II, also he did not believe in second socialist Yugoslavia, which despite complicated circumstances was created. However, he has predicted its collapse too. He was right, but with his involvement in various ways he also contributed to its collapse.

Key words: Croats, Serbs, Croatian, Tito, Croatian statehood, culture, the left, the Communists, the party purges, Informbiro

ЛИТЕРАТУРА

- Bilandžić Dušan, *Povijest izbliza, Memoarski zapisi 1945-2005*, Zagreb, 2006.
- Dabčević Kučar Savka, *'71: hrvatski snovi i stvarnost II*, Zagreb, 1997.
- Dedijer Vladimir, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita 2*, Rijeka, 1981.
- Костић М. Лазо, *Сабрана дела*, Београд, 2000.
- Кривокапић Боро, *Бес/коначни Тито (Крлежине „масне лажи“)*, Београд, 2006.
- Krleža Miroslav, *Ciklus o Glembajevima, 100 najvećih djela svjetske književnosti*, Zagreb, 1970.
- Krleža Miroslav, *Pisma*, Sarajevo, 1988.
- Лалић Борислав, *Милован Ђилас*, Београд, 2011.
- Matvejević Predrag, *Razgovori s Krležom*, šesto prošireno izdanje, Beograd, 1987.
- Никчевић Тамара, *Голи отоци Јова Кануцића*, Београд, 2010.
- Čengić Enes, *S Krležom iz dana u dan, Knjiga IV*, Zagreb, 1985.

Resume

During decades before the brakedown of Yugoslavia, Miroslav Krleža saw that Yugoslavia can not survive and he never wanted it, he worked everything, according to his own possibilities to topple this state. He was in progress

of all changes (where he had roles of author) of croatian demands for „democratization“ of yugoslavian society, what then was disingenuous name for separatist objectives. It were demands for breakdown of Yugoslavia, as single state entity. He is helped in this and taught Croatian communists led by Josip Broz. Fight for these goals are still set between the two world wars and that is not giving up. When Yugoslavia broke up not so many today do not realize that they were wrong, despite numerous measurable facts. Structure that did not want Yugoslavia came on her forehead, some say accidentally or incidentally but it made absolute dominance. Tito's Yugoslavia was set, no doubt, was the method by which they successfully completed their political goals, that is, the creation of internationally recognized independent countries, especially Croatia. That the map is not any closer to a thousand years. They set her boundaries and clear state of Serbs, Italians and other stronger national grupations.

As noted, due to public pressure and negotiated Tito and other deciesive people, for supporting the “Declaration” Krleža leaves CK SKH, which is “satisfied” Serbian political structure and some others who were in favor of a united Yugoslavia. His all the work was intended for political conceptions Croatian group that ruled Yugoslavia, and that all policies subordinated interest of creating an independent state of Croatia. Even his good friends and experts have admitted the following: “No Miroslav Krleža was written and in every public spoken word politically engaged, and passionate, temperamental and quarrelsome. Recognizing and next component: “Miroslav Krleža was never deprived of the Croatian national feelings nor denied that he was a Croat.” At first glance, there is nothing wrong, but this is offset by said he was a man whom croatinhood was priority, and as such he should not have to perform the functions assigned by Tito and Bakarić.

In order to realize their plans, it was necessary to achieve domination over mainly the most members of the Serbian nation. And to this interest implemented new nations were created by the Serbian nation, which they get their state. This kind of political realization has had a cultural vanguard, that preceded the work in the cultural field. Therefore, it is at the forefront of the Academy came Miroslav Krleža, so this house is in the field of history and culture got a key role in Yugoslavia. Consequently, the texts of Serbian history and culture, as noted by some authors, have undergone the “sieve” Krleže and his immediate associates. As already mentioned, it is the main activity was exhibi-

ted around the issue in eight volumes of Encyclopedia of Yugoslavia.

A famous Serbian intellectual and writer Dobrica Ćosić, has long been noted: "Ideologically konzistorijum of Serbian culture was not ideological commissions League of Communists in New Belgrade, but in the central newsroom Encyclopedia of Yugoslavia in Zagreb, which is sovereign, popal ruled Miroslav Krleža." In the newsroom worked numerous Croatian intellectuals who were in the Second World War embraced Pavelić Independent State of Croatia and its regime. Some are near the end of the war, or after its completion approached the new system and situated in JAZU. It is known as "Encyclopedia of Krleža" written on Ivo Pilar. Pilar was a politician, geopolitician, publicist and lawyer, he in 1917. year published a book on the Yugoslav issue in Vienna, which is fully translated 1943rd year in the Independent State of Croatia. The "Encyclopedia" was written extensively about Pilar and no critical attitude. Serbs had their representatives in the regime, they are ideologically valued history and culture of the nation, according to the regime's needs, determined what is a socialist, what is advanced and what the Yugoslav. There are Belgrade's associates, who wrote articles for the Encyclopedia of Yugoslavia. In such conditions, they came into conflict with the central office, so it is quite given up on further cooperation. The media are writing that appealed to Krleža "red pen." It was alleged that he had always objected to the Serbian lyrics and was unhappy. At the head of Serbian redaction was Marko Ristić, states that Krleža forced to resign in 1966. The first edition of the Encyclopedia were published since 1955. to 1971. year. Despite all transgression and deviation from the party line, so that was never held, was one of most favored and influential personalities in politics of Josip Broz.

Овај рад је примљен 15. јула 2012. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 28. септембра 2012. године.